

ÇAĞDAŞLAŞMA SÜRECİNDE ALEVİLİK

Fuat Bozkurt, *Çağdaşlaşma Sürecinde Alevilik*, Kapı Yayınları, İstanbul, 2006.

CEYLAN ERZİNCAN  RÖR

Sorumlu Yazar/Correspondence

Öz

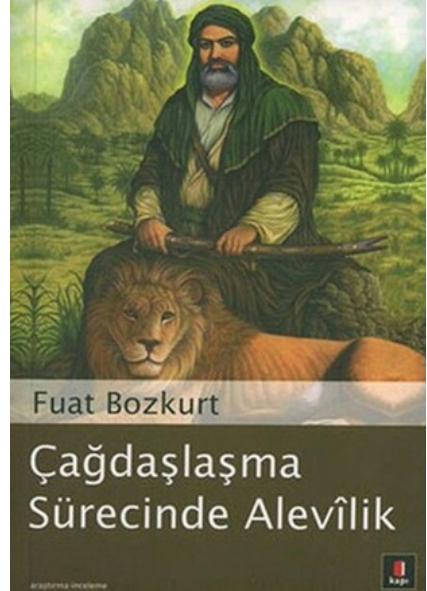
Bu çalışma, kentleşme sürecinde yaşanan tecrübeyi konu alan Fuat Bozkurt'un *Çağdaşlaşma Sürecinde Alevilik* isimli eserinin değerlendirmesinden oluşmaktadır. Fuat Bozkurt, 1990'lı yıllarda kırsaldan kentlere göçeden Alevi toplulukların karşı karşıya kaldıkları sorunlar ve bu sorunlara yönelik ürettikleri çözümleri akıcı ve anlaşılır bir şekilde aktarmıştır.

Anahtar Kelimeler: Fuat Bozkurt, Çağdaşlaşma Sürecinde Alevilik, Kentleşme.

Abstract

This study consists of the evaluation of Fuat Bozkurt's work called *Çağdaşlaşma Sürecinde Alevilik-Alevism in the Process of Modernization-*, which is about the experience in the urbanization process. Fuat Bozkurt conveyed the problems faced by the Alevi communities who migrated from the countryside to the cities in the 1990s and the solutions they produced for these people in a fluent and understandable way.

Keywords: Fuat Bozkurt, Çağdaşlaşma Sürecinde Alevilik-Alevism in the Process of Modernization, Urbanization.



Giriş

Çalışmada; *Çağdaşlaşma Sürecinde Alevilik* isimli eser konu alınacaktır. Eser değerlendirme ve inceleme tarzında yazılmış olup, akademik nitelikte bilgiler sunmaktadır. Alevilik habitatında kentleşme süreciyle birlikte hız kazanan tartışmalara temel bir kaynak olabileceği gibi özgünlüğü bağlamında bu tartışmalara farklı bir perspektif sunmaktadır. 1960 ve sonrasında yaşanan göç olgusunun, Alevi kimliği üzerinde yarattığı etkileri anlama ve yaşanan dönüşümü değerlendirebilme noktasında önemli bir kaynak niteliğindedir.

Eserin yazarı Fuat Bozkurt; 20 Ekim 1946 Tarihi'nde Sivas'ta doğmuş olup, 1969 yılında Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nden mezun olmuştur. Göttingen Üniversitesi Felsefe Fakültesi Türkoloji Bölümü'nde doktorasını tamamladıktan sonra Ege Üniversitesi'nde doçentliğini alarak Almanya, İtalya ve Hollanda'da çeşitli üniversitelerde dersler vermiştir. Ağırlıklı olarak Türk dili ve kültürü üzerine çalışmalar yapmış ve Alevilik konusunda da literatüre önemli kaynaklar kazandırmıştır. Yazarın, Alevilik ile ilgili; *Buyruk, Toplumsal Boyutlarıyla Alevilik, Semahlar ve Çağdaşlaşma Sürecinde Alevilik* olmak üzere dört eseri bulunmaktadır.

Yazarın eserlerinde kullandığı evrensel ve bilimsel dil, Aleviliğin inanç ve değerleriyle örtüşmesi bağlamında bütünlükçü bir algılayış sunmaktadır. Alevilik çalışmalarında sıkça başvurulan karşılaştırmalı ve düalist çalışmalar, inancın öz değer ve unsurlarının anlaşılmasını zorlaştırmaktadır. Meselenin kendi varoluş süreci içinde anlaşılmaya çalışılması ve kendi argümanlarıyla değerlendirilmesi anlamı kolaylaştıracağı gibi çeşitli anlam kaymaları/sapmalarının da önüne geçebilmeyi sağlayabilir. Bunun yanı sıra bu yönlü çalışmalar alt kimlik-üst kimlik hiyerarşisini tırmandırmakta ve çatışmacı bir zeminde meseleyi ele almaktadır. Bu bağlamda yazarın üzerinde çalışılan eserde, farklı bir yol izleyerek, Aleviliğin inanç ve değerlerini yine Alevilik olgusu içinde değerlendirmesi ve değişim-dönüşümleri sosyolojik bir algılayışla sunması, konunun özcü bir tavırla ele alındığına dair bir çıkarım yapılmasını sağlamaktadır. Bunun yanı sıra yazarın, tarihsel süreçler ve bilimsel genellemeler doğrultusunda konulara yaklaşımı, eserin bilimsel niteliğini arttırdığı gibi Alevilik çalışmalarındaki bilgi kirliliği ve politik söylemlerin de geçmektedir.

Eser; *Toplum Ruhunun Dokuları, Zamanla Yarış İçinde Bir Koşu, Çağdaşlaşma Süreci, Uzak Geçmişim Düşü ve Yaşayan Alevilik* olmak üzere beş ana başlıktan oluşmaktadır. Alt başlıklar, ana başlık ekseninde bölüm içi tartışma ve yorumları genişletmek adına açılmıştır. İlk bölümde, Aleviliğin temel geleneklerinden ve ibadetlerinden tarihsel bir süreç içerisinde bahsedilmektedir. Yazara göre Alevilik Orta Asya'ya kadar uzanan bir kültürel ve inançsal mirasa sahiplik yapmaktadır. Türklerin Anadolu'ya gelişi ve sonrasında yaşanan süreç, Alevi kimliğinin çeşitli biçimlerle etkilenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Esasında burada bahsedilen olgu, işteş bir süreç içerisinde kültürlerin birer harmonisidir. Türklerin Orta Asya'dan getirdikleri kültür ve inançlar; göç süreci boyunca ve Anadolu'ya yerleşim dönemlerinde kültür, inanç, din, gelenek, coğrafya ve sayısız pek çok olguyla etkileşim halindedir. Bu karşılıklı etkileşimin sonuçları Alevilik sahasının da oluşmasında belirleyici olmuştur. Yazar, Aleviliği bu tarihsel süreç içerisinde Orta Asya'ya kadar dayandırmakta ve Türklerin Müslümanlaşmasıyla oluşan yeni süreçte kendilerine has bir İslami yorum getirdiklerini iddia etmektedir. Bu eklektik yapının kendi öz değerlerini yarattığını ve günümüze kadar çeşitli biçimlerde korunduğunu vurgulamaktadır.

İlk bölümün alt başlıklarında genel olarak Türk, özel olarak Alevi töreleri üzerinde durarak Türk töresinin Anadolu'da Alevilik altında farklı biçimlere bürünsede devam ettiğini dile getirmiştir. Alevi kimliğinin, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde belirlenmeye başlanan marjinal bir halk kimliği olduğunu söylemektedir (s.6-7). Bu bağlamda Arap toplumlarının peygamber geleneğine sahip olurken, Türk toplumunun eren geleneğine yakın olduğunu belirtmiştir. Peygamber Tanrı ile insan arasında bir aracı görevinde olup ve kutsiyete sahipken; erenlerin Tanrı tarafından görevlendirilmemiş mütevazı kişilikler olduklarını ve kendi özgücü ile yükseldiklerine dair bir yorum yapmıştır (s.10-11). Buradaki karşılaştırmanın nedeni, Türklerin Anadolu'ya geldikten sonra Arap kültürü ve Müslümanlıktaki kültür öğelerini kendi kültür coğrafyalarında yeniden kendi değerleri ekseninde yorumlamalarına dair söylemlere atıf yapmaktır.

Alevilerde edilgen bir direniş kültürü olduğunu vurgulayan yazar, bu kültürün deyişler, yaşam tarzları ve çeşitli siyasi ve tarihi olaylarla dışa vurduğunu söylemektedir (s.25). Aslında bu vurgu; Selçuklu Dönemi'nden günümüze kadar uzanan süreçte, Alevilerin siyasi olarak takındıkları tavra ve bu tavrın neredeyse her dönem siyasi aktörler tarafından kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirildiğine dair eleştirilere yöneliktir. Türklerin Anadolu'ya yerleşme süreci içerisindeki göçebe-yerleşik toplum ikileminin Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar sürdüğü bilinmektedir. Bu ikilemin pek çok siyasi krizin de nedeni konumunda olduğu tartışılmaktadır. Göçebe kültürün yerleşik kültürle barışmayan ve adaptasyon sorununun olduğu pek çok noktanın, zaman zaman siyasi krizleri de beraberinde getirdiği ve temelde Alevi toplumunu devlet merkezli olmaktan uzak kılan sebepler olarak görülmektedir. Bu bağlamda Alevilerin siyasi tavırları, yazar tarafından edilgen bir direniş biçimini olarak tanımlanmıştır.

Alevilerin merkezle sınırlı ilişkiler kurmasının nedeninin; gelenekteki evrensellik anlayışı ile ilintili olduğunu söyleyen yazar; kültürün içindeki şiirsel öğreti, ezgiler ve oyunlar gibi evrensel sanat etkinliklerinin de yine kültürün öz değerleriyle oluştuğunu dile getirmektedir (s.57). Bu bağlamda Alevilerin yerelden evrensele uzanan bu kültürel ve inançsal değerlerinin; kapalı toplum özelliği taşımalarının da etkisiyle kendi kültürel dokularını korumaları ve dışsal etkilere nispeten kapalı olmaları sebebiyle kendi iç dinamikleri doğrultusunda oluştuğu söylenebilir.

Genel olarak ilk bölümde, Alevileri tarihsel olarak Orta Asya Türk kültürüne dayandıran ve süreç içerisinde Müslüman toplumlarla kaynaşarak kendine has yorum geliştiren bir kültür olarak tanımlanmaktadır. Alt başlıklarla ise savını güçlendirmek adına Alevi kültürü içindeki değerleri yine Orta Asya kültürüne atıflarla tanımlayarak bağlamlar kurmaktadır. İlk bölüm Alevilik üzerine kısa ve tanımlayıcı bilgiler vererek okuyucuyu ileriki bölümlerde yürütülen tartışmalara hazırlamaktadır.

Eser, Alevilerin yaşadığı tarihi-siyasi olaylarla devam ederek, bir önceki bölümde yürütülen tartışmaların perde arkasını sunmaya çalışmıştır. Osmanlı'dan günümüze kadar yaşanan olaylar silsilesini detaylarıyla ve objektif bir tavırla aktarmıştır. Koçgiri İsyanı ile başladığı sürece; Dersim, Maraş, Çorum, Sivas ve Gazi olayları ile devam etmiş ve kronolojik olarak aktarmıştır. Bu kronolojik sıralamayla yaşananlar arasındaki ilişkinin bütün olarak algılanabilmesi sağlanmıştır. Yaşananların farklı bölgelerde farklı sebeplerle ortaya çıkmasına rağmen; ana nedenlerin tekrerrür sonucu oluştuğu vurgulanmıştır.

Birinci bölümde tartışılan pasif direniş toplumu, siyasal merkeze uzaklık, siyasal tarafgirliği ve kapalı toplum özellikleri, ikinci bölümde nedenselliğiyle birlikte açıklanmıştır. Süreç içerisinde yaşanan olaylar ve bu olayların oluşturduğu toplum psikolojisi, günümüz Alevi kimliğinin anlaşılmasını sağlamaktadır. Burada yazarın da belirttiği üzere demokratik değerler üzerinden uzlaşma sağlama amacı doğrultusunda hareket etmek, çatışmacı zeminden kurtulabilmenin imkanını sunmaktadır. Marjinalleştirilmiş/marjinalleşmiş toplumlar çözüm odaklarına karşı pasif kalma ve çatışma zeminlerinde kalıcılık sağlama eğilimi göstermektedir. Aleviler de tarih boyunca neredeyse çeşitli siyasi açmazların içine çekilmiş veya doğrudan içinde olmayı seçmiştir. Siyasetle hem yoğun bir temas içinde olmak hem de merkeze-iktidara-devlete uzak olmak Alevi kimliğinin rengi haline gelmiştir. Bu algının yarattığı olumsuz sonuçlar, Alevilerin temel hak ve taleplerine erişebilmekteki en büyük engellerinden biri halini almıştır. Bu bağlamda anayasal yurttaşlık temelinde kendi tavrını ve rengini koruyarak meselelere yaklaşmak ve bu zeminde merkezle iletişim geliştirme Alevi toplumu için çözüme yaklaşmayı kolaylaştıracaktır.

Yazar tartışmayı üçüncü bölüm olan “*Çağdaşlaşma Süreci*” başlığında daha güncel bir boyuta taşımaktadır. Bu bölümde okuyucular için soru işaretlerinin cevapları daha nettir. İlk iki bölüm olaylar ve nedenleri üzerinde yoğunlaşırken, üçüncü bölümde sonuçlara daha yakın bir anlatım mevcuttur. Güncel Alevilik çalışmalarında sıkça tartışılan kentleşme ve göç olguları üzerinde durularak etkilerinden bahsedilmiştir. Kentleşme süreci içinde geleneksel Alevi değer ve kurumları başkalaşıma uğramıştır ve bu süreç günümüzde de hala devam etmektedir. Eserde de dedelik, ocak, inanç öğeleri, cem ibadeti, düşkünlük musahiplik gibi unsurların kent yaşamı içerisinde yaşadığı dönüşüm detaylı olarak incelenmiştir.

Göçle birlikte kentlere gelen Alevilerin, geleneksel kurumlarında değişme ve zayıflama eğilimi olduğunu vurgulayan yazar, özellikle kent yaşamı öğretisinin Alevi etik değerleriyle uyumsuzluk içinde olduğunu belirtmiştir. Bunun yanı sıra üniversite ve çeşitli siyasi örgütlenmelerin Alevi gençleri dönüştürerek, geleneksel değerleri eleştirmeleri sonucunu doğurduğu üzerinde durmuştur. Yine geleneksel Alevilikte mekansal bağlamda cemevlerinin olmayışına karşın, kent yaşamıyla birlikte batıya öykünerek çeşitli sivil toplum kuruluşları etrafında bu yapıların oluşturulduğunu dile getirmiştir (s.179-180). Musahiplik veya diğer bir adıyla yol kardeşliğinin kentleşmeyle beraber yürütülmesinin zorlaştığını ve giderek yaygınlığını kaybettiği belirtilmiştir (s.181-182). Buna paralel olarak düşkünlük kurumunun zayıfladığını, kent yaşamı içerisinde bu kurumun sağladığı otokontrolün yürütülmesinin zorlaştığını üzerinde durulmuştur (s.184-185-186).

Üçüncü bölümde laiklik üzerinden bağlam kurulmuş; ancak yazar burada klasik tartışmaların aksine Alevilik boyutunu da katmıştır. Cumhuriyetin temel ilkelerinden biri olan laikliğin hem devlet hem de Aleviler için geçerli olduğunu belirtmiştir. Alevilerin kentleşme süreci içinde bel doğumuyla gelen kimliğinin yerini yol doğumu aldığını, böylece Alevi bir anne-babadan dünyaya gelme de kişinin Alevi olabileceği fikrinin yaygınlık kazandığını dile getirmiştir. Dolayısıyla süreç içerisinde bir kültür kimliği şekli almıştır (s.162-163). Kent yaşamı inancın yapısında değişimler yaratmıştır. Bu sonuç hem akademik alanda hem de Alevi çevrelerce kabul görmektedir. Aynı zamanda kırsal yaşamda devletle daha sınırlı ilişkiler kurma durumuna karşın kent içinde zaruri olarak daha yoğun iletişim içinde

olmak gerekmektedir. Eğitim kurumları, kamu daireleri ve iş hayatının getirisi olan iletişim bir biçimde devletle daha yoğun bir ilişkiyi doğurmaktadır. Aleviler de kent yaşamının bu koşulları sebebiyle laiklik ilkesinin daha keskin uygulanabilirlik bulması yönünde taleplerini arttırmak durumunda kalmıştır. Toplumsal ve ekonomik hayattan dışlanma endişesi, Alevilerin siyasal alanda etkinliğini arttıran bir unsurdur. Bu siyasal etkinliği artırma isteğini de yine devletin laiklik ilkesine gönderme yaparak talep etmektedirler.

Eserin devam eden dördüncü bölümünde ise kentleşme sürecinin Alevilerin ve Aleviliğin yaşadığı dönüşümün sonuçları tartışılmıştır. Yazarın sancılı bir süreç olarak tanımladığı bu olgu, Alevilerin kendi kültür ve inançlarının kent yaşamı içindeki sıkışıklığına vurgu yapmaktadır. Geriye dönemeyecek kadar uzaklaştıkları; ancak ileriye taşıyamayacakları kadar da dönüştüklerini dile getirmektedir. Bu noktada “Alevilik nedir” sorusuna yönelmiş ve bireysel beyanlar üzerinden tanımlamıştır (s.208-209-210). Bu sonuç esasen kent yaşamının getirdiği kaçınılmaz bir olgudur. Modernizmin eleştirilip post-modernizmin inşa edilmeye çalışıldığı bu zamansal evrende, bireye olay ve kimliklerin öznesi olduğu yanılısamasının sunulduğu ön kabulü ile düşünüldüğünde; Aleviliğin de bu sosyo-siyasal koşullarda artık geleneksel bağlarının zayıfladığı ve toplumsal bir inanç sisteminden bireysel bir inanç sistemine evrildiği gerçeği ile karşı karşıya kalmaktayız. Bu yeni koşullarda Aleviler eski ile yeni arasındaki sıkışıklıkta esasen kimlik bunalımının sancılıları içindedir.

Yazar son bölümde Sivas İli Hafik İlçesi Yalıncağ Köyü’nde bulunan Yalıncağ Ocağı’na yer vermiş ve devamında çeşitli anlatıları konu almıştır. Bu örneklem ile son bölümde Alevilerin yaşadığı tüm dönüşüm ve değişimlere yönelik tartışmalara karşın hala yaşayan Aleviliğin olduğu bağlamını kurmaya çalışarak umut verici bir tablo çizmiştir (s.233-240). Kültür erozyonunu en yoğun yaşayan toplumlardan biri olan Aleviler, bütün olumsuz koşullara rağmen inanç ve değerlerini yaşatmayı sürdürmeye gayret etmektedirler.

Sonuç

Yazar bu çalışmasında Alevilik sahasına değerli bir katkı sunmuş ve eserde güncel pek çok tartışmaya yer vererek, kendi yorumunu ortaya koymuştur. Bu alanda çalışma yürütmek isteyen veya merakı olan kimseler için doyurucu bilgilere sahip olmasının yanı sıra, ortaya koyduğu sav ve tartışmalara getirdiği yorumları sebep-sonuç ve kaynaklarıyla sunarak bilimsel ve objektif bir dil geliştirmiş ve okuyucu için eleştirel bir düşünce zemininin oluşmasını sağlamıştır.

Günümüzde sıkça sorulan “*Alevilik nedir*” sorusuna verdiği cevaplar, saha içerisinde çok farklı biçimlerde tartışılmaktadır. Aleviliğin Orta Asya kökenli oluşuna dair yorum yapan yazara karşın, orijini doğrudan Hz. Peygamber’e dayandıran yaklaşımlar da mevcuttur. Yine Şaman inanç öğeleriyle İslami öğelerin harmonisi olduğunu vurgulayan yorumu da bazı akademisyen ve yazarlar tarafından eleştirilmektedir. Bu tarz sosyolojik olguların doğrusal bir cevabının olmayışının, sosyal bilimlerin yapısallığıyla ilgili olduğu düşünülebilir.

Bir başka nokta olan Selçuklu ve Osmanlı Devletleri içerisinde siyasal süreçle birlikte marjinal bir halk kimliği kazandığına dair yorum ise bazı Alevi çevreler tarafından kabul edilmemektedir. Yukarıda da tartışılan çatışmacı-uzlaştırıcı zemin sorunsalı burada karşımıza çıkmaktadır. Bu yoruma karşı çıkan Alevi çevrelerin

söylemleri, Alevilerin ötekileştirilerek ya da öteki gibi hissettirilerek çatışmacı bir zemine çekilmelerine neden olmakta ve yıllarca devam eden sorunlarına karşılık çözümsüzlük ortamına itilmelerine sebep olduğu yönündedir.

Kentleşmeyle birlikte sancılı bir kimlik arayışı sürecine giren Alevilerin, bu süreç içerisinde gelenek ve inançsal yapılarına ilişkin değerlerinin başkalaşıma uğradığını dile getiren yazar, kültürel ve inançsal bir erozyon yaşanarak yeni Alevi kimliğinin siyasallaştığını söylemiştir. Sürecin siyasallaşmasına ilişkin yorumuna karşılık Alevi kimliğini, tarih boyunca siyasal bir kimlik olarak algılayan Alevi çevrelerin olduğunu veya tam aksine bu yorumu ret eden ve Aleviliğin geleneksel değerlerinin hala kültür içinde baskın olduğunu söyleyen çevrelerin olduğunu belirtmek gerekebilir.

Modernitenin bütün kurum ve sosyal-düşünsel yapılarıyla eleştirilip, yapı sökümcü bir anlayışla post modernizm çağının geliştirildiği günümüz süreci, elbette Aleviler üzerinde de etkili olmuştur. Küreselleşmenin neredeyse dünya üzerinde etki etmediği tek bir noktanın bile olmadığı varsayımından hareketle, Alevilerin önce kentleşme sonrasında ise küreselleşme ve onun siyasal-düşünsel boyutu olan post-modernizm tarafından çevrenmesinin çeşitli sonuçlar doğurduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda hem eserdeki yorumlara hem de güncel Alevilik tartışmalarına bu boyutla da bakmak gerekebilir. İleri okumalar için aşağıdaki kaynaklara da bakılabilir.

Kaynaklar/References

- Adaş, Emin Baki ve Gamze Sağır. “Modernleşme ve Kentleşme Sürecinde Alevilik ve Alevi Kimliğinin Değişimi: Aydın’da Alevi Kimliği Üzerine Bir Çalışma”. Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Salman, Cemal. “Türkiye Göç ve Kentleşme Süreçlerinde Alevi Deneyiminin Yeri: Bir Dönemlendirme Önerisi”. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Gazi Akademi Genç Sosyal Bilimciler Sempozyumu 2017 Özel Sayısı, ss. 24-51, 2017.
- Yıldırım, Rıza. “Geleneksel Alevilikten Modern Aleviliğe: Tarihsel Bir Dönüşümün Ana Eksenleri”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırmaları Dergisi*, S. 62, ss. 135-162, 2012.
- Yıldırım, Rıza. *Geleneksel Alevilik: İnanç, İbadet, Kurumlar, Toplumsal Yapı, Kolektif Bellek*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2018.